

УДК 355.01-053.18(477.72-25):[316.613:159.953]
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-51-5

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ ХЕРСОНА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ¹

Михайленко Галина Миколаївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії, археології
та методики викладання
Херсонського державного університету
irida@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1160-8754

Метою статті є дослідження процесів збереження пам'яті про загиблих воїнів Херсона в контексті формування локальної ідентичності міської громади в умовах повномасштабної війни проти України. Автор акцентує увагу на усній історії як на ключовому методі збору історичного матеріалу, що дозволяє фіксувати живу, емоційну пам'ять родичів і близьких загиблих учасників подій. У центрі дослідження – механізми формування колективної пам'яті, трансформація локальних ідентичностей у прикордонному місті під час окупації 2022 р., а також соціокультурне значення вшанування загиблих як морального й об'єднавчого ресурсу громади. **Методологічну основу** становлять підходи усної історії, джерелознавчий аналіз інтерв'ю з місцевими жителями, критичний аналіз наратива пам'яті, елементи мікроісторії та історичної антропології. Особливу увагу приділено реконструкції локального воєнного досвіду херсонців через призму особистих свідчень, які виступають як важливе джерело для осмислення не лише фактів, а й ціннісної складової історичної реальності. Наукова новизна статті полягає у фокусі на специфіці локальної пам'яті в умовах сучасної війни, що відбувається на сучасному етапі, а також у введенні до наукового обігу нового емпіричного матеріалу – усних свідчень жителів Херсона про події захисту міста в перші дні вторгнення та вшанування полеглих. Це дозволяє по-новому подивитися на роль пам'яті як чинника громадської мобілізації, соціальної єдності та національного самоствердження. У межах дослідження **виявлено**, що збереження пам'яті про загиблих воїнів Херсона постає не лише як історичне завдання, а як активний чинник творення локальної ідентичності, що заснована на спільному досвіді, цінностях та моральній відповідальності. Стаття підкреслює важливість інтеграції усної історії у ширші національні історіографічні та освітні практики задля повноцінного збереження пам'яті в умовах війни. У **висновках** наголошується, що збереження пам'яті про загиблих захисників не лише виконує функцію морального обов'язку перед минулим, а й формує основи майбутнього – через закріплення цінностей спротиву, гідності та відповідальності у колективній свідомості громади. Пам'ять у цьому випадку є не лише об'єктом історичного дослідження, а й активним соціальним ресурсом у боротьбі за ідентичність і гідність нації.

Ключові слова: Херсон, повномасштабне вторгнення, локальна ідентичність, колективна пам'ять, усна історія.

PRESERVING THE MEMORY OF FALLEN SOLDIERS OF KHERSON AS A FACTOR IN THE FORMATION LOCAL IDENTITY

Mykhaylenko Halyna Mykolayivna,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of History,
Archaeology and teaching methods
Kherson State University
irida@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-1160-8754

The study aims to examine the processes of preserving the memory of the fallen Kherson's defenders in the context of the formation of the urban community's local identity in the conditions of a full-scale war against Ukraine. The author pays special attention to oral history as a key method for collecting historical materials that allows for recording the vivid emotional memory of the relatives and families of those who died in the war. The study focuses on the mechanisms of collective memory formation, the transformation of local identities in the frontline city during the occupation in 2022, and the sociocultural significance of honoring the dead as a moral and uniting resource for the community. **The methodological foundation** includes oral history approaches, source analysis of interviews with local residents, critical analysis of memory narratives, and the elements of micro-history and historical anthropology. Special attention is paid to reconstructing the local war experience of Kherson residents through the prism of personal

¹ Опрацювання інтерв'ю та підготовка статті здійснені за підтримки Наукового товариства Шевченка в США.

Дослідження виконано в межах ініціативної науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсону: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву» (державний реєстраційний номер 0123U101941).

testimonies, which serve as an important source for interpreting not only the facts but also the value component of historical reality. The scientific novelty of the article lies in the focus on the specificity of local memory in the conditions of the ongoing war and the introduction of new empirical materials – Kherson residents' oral testimonies about the events of the city defense in the first days of the invasion and the commemoration of the fallen – into scientific circulation. This allows us to take a fresh look at the role of memory as a factor in public mobilization, social unity, and national self-affirmation. The research **revealed** that preserving the memory of the fallen Kherson's defenders is not just a historical task but an active factor in local identity formation based on shared experience, values, and moral responsibility. The article underscores the importance of integrating oral history into broader national historiographical and educational practices to preserve memory during wartime to the greatest extent. **The conclusions** underscore that preserving the memory of the fallen defenders not only performs the function of a moral duty to the past but lays the foundations for the future, through consolidating the values of resistance, dignity, and responsibility in the community's collective consciousness. In this case, memory is not only the object of historical research but also an active social resource in the struggle for the nation's identity and dignity.

Keywords: Kherson, full-scale invasion, local identity, collective memory, oral history.

1. Вступ

Актуальність теми зумовлена безпосереднім історичним значенням подій російсько-української війни, яка стала одним із ключових чинників трансформації українського суспільства, його ідентичності та культури пам'яті. Окупація Херсона у 2022 р. та визволення міста стали знаковими подіями не лише в локальному, але й у загальнодержавному вимірі, символом мужності, громадянської єдності та спротиву. В умовах збройного конфлікту особливого значення набуває збереження пам'яті про загиблих захисників, що є важливим елементом формування колективної історичної пам'яті та локальної ідентичності.

Сучасна історична наука приділяє значну увагу дослідженню воєнного досвіду громад, однак, локальні аспекти, зокрема роль усної історії як джерела пам'яті про сучасні події, залишаються недостатньо вивченими. Херсон як прикордонне місто з унікальним історичним і культурним контекстом є показовим прикладом формування локальної ідентичності крізь призму пам'яті про втрати і героїзм у період війни. Вивчення персональних історій мешканців, які пережили окупацію, дозволяє наповнити офіційні історичні наративи живим людським виміром, розкрити механізми формування і трансляції пам'яті всередині локальної спільноти.

Усна історія є ключовим методологічним підходом у дослідженні, оскільки дозволяє зберегти та осмислити безпосередній людський досвід подій окупації Херсона 2022 р., який часто залишається поза межами офіційних джерел і публіцистичних наративів. У контексті формування локальної ідентичності та збереження історичної пам'яті про загиблих захисників, усна історія виконує роль не лише джерела фактологічної інформації, але й засобу фіксації емоційного, ціннісного та культурного аспектів воєнного досвіду громади.

Метод усної історії дає змогу реконструювати суб'єктивні уявлення мешканців Херсона про окупацію, спротив, втрати та пам'ять, які формують основу колективної ідентичності громади. Свідчення очевидців дозволяють виявити, яким чином пам'ять про загиблих інтегрується у повсякденне життя міста, стає частиною локального

символічного простору, відображується у практиках вшанування пам'яті, громадських ініціативах та освітніх проектах.

У межах дослідження усна історія застосовується як комплексний метод для: збору первинних інтерв'ю; аналізу індивідуальних історій, в яких відображено сприйняття подій, механізми переживання травматичного досвіду та осмислення втрат; виявлення трансформації локальної історичної пам'яті під впливом актуальних соціально-політичних обставин.

Дослідження базується на аналізі серії інтерв'ю, зібраних за методологією усної історії з однією групою респондентів – членами родин загиблих захисників. У центрі уваги – особисті історії про втрати, спротив, спроби зберегти пам'ять, встановити справедливість у приватному та публічному просторі міста.

Особливе значення має аналіз інтерв'ю, де відображено, як мешканці Херсона осмислюють смерть і героїзм своїх земляків. Усна історія допомагає простежити, яким чином індивідуальні історії трансформуються у локальні міфи, символи та ритуали пам'яті, які, своєю чергою, стають основою локальної ідентичності. Через усні свідчення відтворюється не тільки картина подій, а й процеси формування цінностей громади, моральних орієнтирів, що визначають громадянську позицію херсонців у сучасній війні.

Комплексне використання методології усної історії подій дає змогу не лише зафіксувати воєнний досвід Херсона, а й осмислити його значення для історії українського суспільства та культури пам'яті в умовах триваючого воєнного конфлікту.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні процесу формування локальної історичної пам'яті про загиблих захисників Херсона в умовах сучасної війни, що триває. Уперше в історіографії здійснено спробу системного аналізу усних джерел, зібраних безпосередньо серед родичів учасників, що дозволяє розширити джерельну базу з вивчення новітньої історії регіону та війни загалом. До наукового обігу вводяться нові емпіричні матеріали – інтерв'ю, особисті свідчення родичів загиблих. Ці усні джерела є унікальним свідченням сучасної воєнної історії, яка ще не

набула остаточного документального оформлення у традиційних державних архівах та офіційних джерелах. Саме через призму усної історії зафіксовано безпосередньо емоційний досвід війни, що відображає не лише фактологічний але й емоційний, соціально-культурний аспекти окупації та спротиву.

У дослідженні здійснено спробу історичного узагальнення та критичної інтерпретації цих свідчень, що дало можливість виявити ключові мотиви та смисли, пов'язані з пам'яттю про загиблих захисників. Аналіз показав, що образ захисника Херсона у локальній пам'яті формується не лише як символ воєнної доблесті, але й як носій моральних цінностей громади – жертвості, відданості місту, готовності до самопожертви заради свободи та гідності.

Істотним науковим внеском є також виявлення формування колективних уявлень про загиблих героїв у локальній спільноті Херсона. Показово, як через особисті свідчення родичів формується цілісний історичний наратив, який виконує роль ідентифікаційного чинника для міської громади.

Окрему увагу приділено соціокультурному значенню цих процесів для сучасної історії України. Дослідження демонструє, що збереження пам'яті про загиблих у Херсоні не є ізольованим локальним феноменом, а становить частину ширших процесів творення нової культури пам'яті воєнного часу, яка формує національну ідентичність і закладає підвалини для подальшого історичного осмислення війни.

Проблематика вивчення історії окупації Херсона у 2022 р. є порівняно новою для української історичної науки. Попри значний суспільний інтерес до цієї теми її наукове опрацювання поки що залишається обмеженим і фрагментарним. На сьогодні існує низка публікацій, які торкаються окремих аспектів воєнних дій на Півдні України, однак системних історичних досліджень локального рівня, присвячених саме окупації Херсона, процесам формування колективної пам'яті та локальної ідентичності, майже не представлено.

У регіональному вимірі значний внесок у вивчення історії Херсонщини зробив О.В. Черемісін (Черемісін, 2023: 589 с.), який систематизував матеріали про перебіг окупації Херсона та висвітлив особливості окупаційного режиму. Одним з перших дослідників запропонував періодизацію тимчасової окупації Херсона та вперше опублікував список загиблих захисників Херсона, учасників ТрО, які були розстріляні окупантами на території Бузького парку та на площі біля Херсонського наукового ліцею (Черемісін, 2024: 45–51). Проте, у фокусі його уваги залишаються переважно гуманітарні аспекти та політичний контекст, тоді як соціокультурні процеси пам'яті та ідентичності залишаються поза детальним аналізом (Черемісін, 2023).

Значний інтерес становить публікація Н. Кузовової, в якій висвітлюється хронологія та особливості цивільного спротиву мешканців Херсона та області в перші тижні окупації (березень–квітень 2022 р.). Авторка фіксує ключові форми мирного опору, аналізує їхні причини та наслідки для регіональної історії. Водночас ця праця переважно описує події в їхній фактологічній площині без глибокого аналізу їх впливу на формування історичної пам'яті (Кузовова, 2024: с. 23–36).

Однією зі знакових робіт з вивчення історії Херсону є стаття С. Водотики, в якій дослідник зробив спробу критичного аналізу усних свідчень військовослужбовців різного рівня – від сержанта до генерала – як джерела реконструкції подій оборони міста у перші дні повномасштабного вторгнення. Стаття демонструє важливість військових свідчень як джерел, що доповнюють офіційні документи, заповнюють прогалини та вносять людський вимір в історичне осмислення оборони Херсона. Однак, зосереджуючись на військовому вимірі подій робота лише частково торкається теми формування історичної пам'яті та локальної ідентичності. Автор лише побіжно згадує про суспільну оцінку подій та недостатньо аналізує трансформацію локальної пам'яті у свідомості мешканців міста. Наукова цінність роботи полягає у введенні до наукового обігу усних свідчень учасників бойових дій, однак акцент залишається на реконструкції бойових епізодів, тоді як соціокультурний вимір формування пам'яті та громадянської ідентичності ще потребує глибшого осмислення (Водотика, 2024: с. 14–22).

Значний внесок у документування подій окупації Херсона зробив М. Гоманюк, який у своїй статті представив унікальний погляд очевидця та активного учасника подій. Його праця базується на особистих спостереженнях, які він здійснював протягом семи місяців перебування в окупованому Херсоні, а також на результатах трьох проведених ним соціологічних досліджень та більш ніж 50 глибинних інтерв'ю з місцевими жителями (Гоманюк, 2023: с. 69–96).

Автор подає глибоку хронологію окупації Херсона, виділяючи кілька періодів розвитку подій від військової до встановлення окупаційної адміністрації, русифікації та проведення псевдореферендуму. Він аналізує аспекти життя міста: організацію громадського спротиву, формування окупаційної влади, фінансову систему, локальні медіа та інформаційний простір, адміністративну систему, міграційні процеси. Особливу увагу М. Гоманюк приділяє аналізу повсякденного життя громадян в умовах окупації, ролі волонтерського руху, підтримки критичної інфраструктури міста та паралельного існування державних інституцій, які продовжували діяти, навіть, під силовим контролем окупантів. Значну увагу приділено

інформаційній війні, соціальним настроєм населення та формуванню нових форм громадянської свідомості в умовах війни. Водночас стаття має мемуарний характер, що визначає певну суб’єктивність подачі матеріалу. Автор не завжди дотримується класичних наукових методів аналізу джерел, проте його праця є важливим джерелознавчим та історіографічним матеріалом для подальших академічних досліджень. Зокрема, вона демонструє процеси формування локальної пам’яті, опору окупації та збереження української ідентичності в умовах тимчасової втрати державного контролю.

Важливим джерелом для дослідження історії Херсона у контексті російсько-української війни є книга-альбом «Хронологія мужності 2016–2022», підготовлена Департаментом реалізації гуманітарної політики Херсонської обласної військової адміністрації за участю журналістів, краєзнавців та громадських діячів регіону. Зокрема, третя книга серії систематизує біографії загиблих військовослужбовців Херсонщини, починаючи з подій АТО та ООС, завершуючи періодом активної фази російсько-української війни 2022 р. (Хронологія мужності, 2025: 110 с.)

Видання є прикладом локальної меморіальної літератури, яка водночас виконує функцію збірника біографічних нарисів та елементу культури пам’яті. Кожна розповідь базується на особистих спогадах рідних, побратимів, друзів загиблих воїнів. Особливість цієї праці полягає у зануренні у людські долі. У текстах показані життєвий шлях кожного бійця, їхній особистий вибір захищати Україну, деталі служби та обставини загибелі. Структура книги хронологічна та іменна: матеріал подано у вигляді індивідуальних історій із фотографіями, цитатами зі спогадів близьких та описами меморіальних ініціатив (пам’ятних дошок, назв вулиць, нагородження посмертно). Видання містить імена воїнів-загиблих під час бойових дій на Донбасі у 2026–2021 рр, так і у боях за Херсон у 2022 р.

Книга є цінним джерелом усної історії та соціальної пам’яті, оскільки містить введення до обігу великого масиву емпіричних даних – особистих спогадів, родинних історій, локальних громадських ініціатив. Однак видання має публіцистично-меморіальний характер і не претендує на академічний аналіз історичних процесів або критичну інтерпретацію подій.

Разом із тим, важливо відзначити одну з методологічних особливостей книги, яка потребує критичного осмислення. Хоча видання охоплює значний період новітньої історії, воно подає біографії загиблих захисників як єдиний історичний масив, без чіткого розмежування між різними етапами війни: антитерористичної операції (АТО), операції об’єднаних сил (ООС) та повномасштабним вторгненням 2022 р.

Такий підхід, безумовно, сприяє формуванню цілісного національного наративу героїзму українських воїнів, однак водночас ускладнює виокремлення унікальності та особливого значення вчинків окремих груп захисників, зокрема херсонських добровольців ТрО, які загинули під час оборони міста у перші дні окупації 2022 р.. Події у Бузковому парку, біля Херсонського наукового ліцею, а також на Антонівському мосту мають особливе значення для локальної пам’яті Херсона як приклади безпрецедентного громадянського героїзму в умовах несподіваного і масштабного наступу.

Незважаючи на високу цінність книги як збірника біографічних даних, відсутність аналітичного розмежування різних історичних етапів війни частково нівелює унікальність локального воєнного досвіду Херсона 2022 р. та його внесок у формування новітньої історичної пам’яті регіону.

Таким чином, аналіз сучасного стану історіографії свідчить про наявність певної наукової уваги до подій окупації Херсона у 2022 р., зокрема, щодо військових аспектів оборони міста, функціонування окупаційного режиму та форм громадянського спротиву. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання формування локальної історичної пам’яті, трансформації локальної ідентичності херсонської громади в умовах війни, а також роль усної історії як джерела збереження пам’яті про загиблих захисників.

Зазначена наукова прогалина визначає актуальність запропонованого дослідження, яке спрямоване на вивчення процесів збереження пам’яті про загиблих воїнів Херсона у сучасних умовах. У центрі уваги цього дослідження перебуває усна історія як метод збору джерельного матеріалу, що дозволяє зафіксувати безпосередній людський вимір війни, який є ключовим у формуванні локальної пам’яті та ідентичності громади.

Тому, метою статті є дослідження процесів збереження пам’яті про загиблих воїнів Херсона в контексті формування локальної ідентичності міської громади в умовах повномасштабної війни проти України.

Подальший аналіз буде зосереджуватись на вивченні особливостей локальної пам’яті через призму усних свідчень, виявленні ключових мотивів, що формують сучасну ідентичність херсонців та аналізі практик меморіалізації, які виникли у відповідь на окупацію та втрати війни.

У межах дослідження особливу увагу приділено аналізу усних свідчень родичів загиблих учасників Територіальної оборони Херсона. Саме ці інтерв’ю дозволяють відтворити не лише фактологічний вимір подій, пов’язаних із загибеллю захисників міста, але й особистісний, емоційний та ціннісний вимір пам’яті про них. Родинні наративи, з одного боку, зберігають індивідуальний досвід втрати, а з іншого – інтегруються у ширшу

структуру локальної колективної пам'яті, формуючи уявлення громади про героїзм, жертвність та моральний обов'язок перед минулим.

Аналіз інтерв'ю дає змогу простежити як у свідомості найближчого оточення загиблих формується образ захисника Херсона, які цінності та ідеали пов'язуються з їхнім життєвим шляхом, як родини та громада осмислюють сам факт загибелі у контексті війни за незалежність України. Окремо буде проаналізовано, яким чином ці особисті історії транслюються у публічний простір міста та впливають на формування локальної ідентичності.

2. Історичний контекст початку повномасштабного вторгнення на Херсон та локальні практики спротиву

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. став етапом найбільш масштабної воєнної агресії проти України з часів Другої Світової війни. Херсонська область, як прикордонний регіон на півдні України, стала одним із ключових стратегічних напрямів наступу російських військ, метою якого було захоплення південних областей, вихід до Дніпра та створення плацдарму для подальшого наступу на Миколаїв і Одесу.

Історичний контекст оборони Херсона визначався кількома ключовими чинниками. По-перше, географічне положення міста – як важливого транспортного вузла та єдиного обласного центру на правому березі Дніпра в південному регіоні – робило його стратегічно важливим для контролю над Півднем України. По-друге, у передвоєнний період підготовка до оборони міста була недостатньою, зокрема через брак повноцінного фортифікаційного укріплення та обмеженість сил місцевих підрозділів. Це зумовило стрімке просування російських військ через Нову Каховку, Олешки та Каховський міст, а також обхід Антонівського мосту, що дозволило їм оточити Херсон вже в перші дні вторгнення (Черемісін, 2024: с. 45–51).

В умовах раптового наступу, оборона міста була організована зусиллями підрозділів Збройних Сил України, підрозділів ТрО, а також добровольців, які спонтанно формували оборонні позиції на підступах до міста. Особливо трагічним і водночас героїчними стали події у Бузковому парку, біля Херсонського наукового ліцею і Антонівського мосту, де бійці ТрО та цивільні добровольці ціною власного життя намагались зупинити ворога (Черемісін, 2023: с. 157–174).

Після встановлення окупаційного контролю над містом Херсон став одним із центрів мирного громадянського спротиву на окупованих територіях. З 5 по 20 березня 2022 р. місто стало ареною численних мирних протестів, під час яких місцеві жителі виходили на площі з українськими прапорами, скандували патріотичні гасла та

демонстрували відмову визнати легітимність окупаційної влади (Кузовова, 2024: с. 23–36). Окупаційний режим відповідав репресіями: арештами, побиттями, викраденнями активістів, інформаційним терором. Проте, ці заходи не змогли повністю придушити протестний рух, який перейшов у більш приховані форми спротиву: вуличне мистецтво; публічні акти непокорі; збереження української символіки; волонтерські ініціативи; інформаційний і інтелектуальний спротив, партизанський рух, рух «Жовта стрічка» тощо (Черемісін, 2023: 22–9, 362–382).

Тому, оборона і спротив Херсона мають значення не лише у воєнно-стратегічному вимірі, але й у контексті формування локальної громадянської ідентичності. Ці події стали одним із ключових чинників формування сучасної локальної пам'яті про Херсон як місто спротиву, а образи загиблих захисників – важливим моральним і культурним елементом цієї пам'яті.

Особливе місце у воєнній історії Херсона займає феномен спонтанного формування добровольчих груп, який проявився у перші години та дні повномасштабного вторгнення. На відміну від структурованих підрозділів ЗСУ та організаційних формувань ТрО у багатьох інших регіонах, херсонські добровольці 24–26 лютого 2022 р. формувались стихійно, без централізованого управління, на базі громадських ініціатив, знайомств, особистої відповідальності й патріотизму окремих громадян.

Унікальність цього явища полягає у тому, що Херсон опинився в умовах оперативної ізоляції від основних українських сил вже в перші дні вторгнення, що значно ускладнювало організацію оборони на рівні державних структур. У цих умовах саме місцеві жителі – працівники освіти, культури, підприємці, військові-учасники АТО/ООС, студенти – самостійно організовувалися у бойові групи та намагались зупинити ворога. Події у Бузковому парку та біля Херсонського наукового ліцею стали символом цього стихійного спротиву. Саме там, попри обмеженість у зброї, бойовому досвіді та засобах комунікації добровольці зробили спробу стримати просування ворога до центру міста. Бійці цих спонтанних груп у буквальному сенсі поставили власне життя як єдиний доступний рубіж оборони, усвідомлюючи нерівність сил, але й важливість захисту рідного міста навіть ціною смерті.

Ці події відрізняються тим, що стали проявом не стільки інституційного, скільки громадянського спротиву – спротиву громади як цілості. Вони показують, що в умовах екстремальної загрози, навіть, відсутність формальних структур не заважає виникненню оборонного опору на основі локальної солідарності, моральних цінностей та громадської відповідальності. Хочеться підкреслити, що формування спонтанних добровольчих груп у Херсоні

є унікальним явищем не лише для історії цієї війни, але й для ширшого контексту вивчення локальних воєнних конфліктів. Ці події демонструють, як локальна громада здатна до самоорганізації у надзвичайних обставинах і як особиста відповідальність громадян стає основою колективної дії у відсутності централізованого командування. У подальшому ці події стануть основою локальної пам'яті Херсона, важливою складовою його новітньої ідентичності як міста-спротиву.

Формування у Херсоні структур територіальної оборони було частиною загальноукраїнського процесу, що відбувався й в інших містах України. Територіальна оборона до початку повномасштабного вторгнення вже мала елементи організаційної структури, проходила ключові підготовчі заходи та мала мінімальні запаси зброї. Але, при цьому, місто не мало часу на організацію оборони, адже російські війська стрімко просунулись з території Криму та вже в перші дні війни оточили Херсон.

У цих умовах оборонні ініціативи набули спонтанного і хаотичного характеру. Люди, які ніколи не мали військового досвіду, об'єднувались у невеликі бойові групи, де вже знайомились з ветеранами АТО/ООС. Здебільшого, це нагадувало громадську самоорганізацію, засновану на почутті відповідальності за рідне місто.

І саме ці групи з мінімальним озброєнням, без належної підготовки і злагодженості стали на шляху значно чисельнішого та технічно переважаючого противника. Бої в районах Антонівського мосту, Бузкового парку, Херсонського наукового ліцею стали не лише військовим епізодом, але й моральною подією – прикладом свідомого самопожертвування задля захисту міста. Ці події закарбувались у локальній пам'яті Херсона як символи громадянської мужності, яка проявилась навіть за відсутності централізованого професійного військового планування (Черемісін, 2023: с. 157–174).

Порівняння з досвідом територіальної оборони інших міст краще дозволяє зрозуміти унікальність херсонського випадку. В інших містах ТрО діяла як організоване військове формування, яке мало змогу підготувати оборонні позиції, отримати підкріплення з боку ЗСУ та ефективно захищати міста, завдавши відчутних втрат російським військам. На відміну від цього, херсонські добровольці діяли в умовах оперативної ізоляції без підтримки основних сил оборони, практично без шансів на успіх. Їхній спротив був не лише обороною території, але й моральним жестом, виявом громадянської зрілості та патріотичної свідомості.

Отже, херсонське ТрО у перші дні війни постає унікальним прикладом локального громадянського спротиву, який виник стихійно, але став важливою

частиною історії оборони України. Цей досвід не тільки показує здатність локальних громад до самоорганізації в умовах загрози, а й визначає подальший розвиток культури пам'яті Херсона як міста спротиву та жертвності.

3. Аналітичний звіт інтерв'ю з родичами загиблих тероборонівців

Одним із важливих джерел реконструкції локального досвіду війни є усні свідчення родичів загиблих херсонських захисників. Ці свідчення дають змогу побачити війну не тільки як воєнний конфлікт, але і як особисту глибоко травматичну подію для місцевих громад, вони є цінним джерелом, яке дозволяє глибше зрозуміти людський вимір подій оборони Херсона у лютому – березні 2022 р.

Інтерв'ю з Наталією Безпаловою¹ розкриває не лише фактологічну сторону загибелі її чоловіка, добровольця Територіальної оборони Данченка Івана Павловича, але й соціокультурні трансформації локальної громади в умовах війни та окупації. Свідчення дружини фіксують драматичну невідомість перших днів війни: нестачу інформації, ізольованість родин добровольців, розірваність соціальних зв'язків. Особливо важливим є опис того, як дружина загиблого самотужки намагалась дізнатись правду про його долю, долаючи соціальні бар'єри, страх та замовчування навіть з боку побратимів чоловіка. Ця ситуація показує, наскільки непередбаченою була громада до втрат такого масштабу й наскільки неформальною залишалась пам'ять про загиблих у перші місяці війни.

Історія Івана Павловича, людини, яка упродовж життя працювала трактористом, проходила службу у внутрішніх військах, а в критичний момент добровільно вступила до лав оборонців Херсона, є прикладом формування локальної ідентичності через воєнний досвід. Його рішення приєднатися до захисту міста стало проявом особистого громадянського вибору, який у його власному розумінні був «його війною», на відміну від віддалених конфліктів Донбасу. Вже після обіду 24 лютого він добровільно вирушив до військкомату та приєднався до формування ТрО. Його не стримала ані чисельна перевага противника, ані загроза окупації. Він свідомо обрав захист рідного міста.

Після короткочасного повернення додому вже 25 лютого після обіду Іван остаточно залишив оселю й більше додому не повертався. З того моменту він постійно перебував у Херсоні, підтримуючи зв'язок із дружиною короткими телефонними дзвінками. Про своє місцеперебування детально не розповідав, лише підтверджував, що знаходиться у місті та тримається.

¹ Безпалова Наталя Василівна, 1969 року народження, с. Станіслав, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

1 березня 2022 р. він востаннє зателефонував дружині, повідомивши, що все гаразд. Незабаром після цього почали надходити тривожні чутки про бої в Бузковому парку та біля Херсонського наукового ліцею, де місцеві добровольці намагалися стримати просування російських військ. За свідченнями його побратимів, Іван Данченко разом із іншими захисниками виїхав автобусом на місце бою до Херсонського наукового ліцею, де й потрапив під ворожий обстріл. Частина добровольців, які не витримали натиску, відійшли, а Іван Данченко залишився боронити землю до останнього.

Шлях Івана Данченко у лавах ТрО Херсона тривав лише кілька днів, але за цей короткий час він встиг стати прикладом громадянської мужності та особистої відповідальності за долю свого міста. Його участь у бойових діях є свідченням того, як громадяни стали на захист Херсона у вирішальний момент.

Окрім особистої трагедії інтерв'ю висвітлює соціальну напругу в окупованих селах: конфлікти між проукраїнськими мешканцями та колаборантами, які відкрито співпрацювали з окупаційною адміністрацією, а також постійний тиск з боку російських військових через родинний зв'язок з тероборонівцем. Пережитий терор, ізоляція, втручання в особисте життя та економічну діяльність стали невід'ємною частиною воєнного досвіду місцевих жителів.

Особливо болісною постає збереження пам'яті про загиблих у контексті юридичної невизначеності: відсутності офіційного підтвердження шлюбу призвела до бюрократичної тяганини щодо отримання свідоцтва про смерть. Це свідчить про недостатньо сформовані механізми державної підтримки родин загиблих у реаліях воєнного часу.

У контексті дослідження пам'яті про загиблих херсонців інтерв'ю з родичами загиблих є прикладом того, як усна історія дозволяє зберегти не тільки фактологію війни, але й емоційний, людський вимір цих подій, який є основою формування локальної ідентичності Херсона як міста спротиву і втрат.

Друге інтерв'ю відбувалось з Гончар Вікторією Миколаївною¹, що дозволило реконструювати життєвий шлях її батька – Гончара Миколи Анатолійовича, контрактника ТрО Херсонщини, який загинув під час оборони Херсона 1 березня 2022 р.

Історія Миколи Гончара демонструє типову для херсонської громади модель громадянської відповідальності. Чоловік, що вже мав бойовий досвід участі в АТО 2014–2015 рр., усвідомлював

особисту необхідність захисту рідного краю. Його мотивація ґрунтувалась на бажанні не допустити повторення досвіду Донбасу у своєму селі та захистити майбутнє власної родини, особливо онуки. Його слова про те, що він не хоче, аби його онука бачила те, що бачили діти Донеччини, показують глибокий гуманістичний аспект участі у спротиві.

З огляду на хаотичність перших днів оборони, його підрозділ діяв у складних умовах: після короткочасного розформування та повернення додому 25 лютого бійці знову зібралися та вирушили до військкомату. Оборона Херсона, у якій він брав участь, здійснювалась в умовах гострої нестачі організації, зброї та координації дій. Симптоматичним є наказ про знищення всіх документів учасників бойових дій, що свідчить про страх перед репресіями у випадку захоплення міста.

Останній бій Микола Гончар, за свідченнями доньки та очевидців, відбувся у Бузковому сквері, де його підрозділ опинився під масованим ворожим ударом. Родина довгий час не мала офіційної інформації про його долю. Його смерть підтвердилась через відеозаписи та дзвінок зі знайденого на місці бою телефона, що ілюструє глибокий розрив між особистими втратами та державними інституціями, які в умовах окупації не могли забезпечити ідентифікацію та поховання загиблих.

Поховання відбувалось в умовах окупаційної загрози, що змусило родину приховувати імена загиблих та місце їхнього поховання від російських військових. Після деокупації родина почала боротися за визнання загиблого як учасника бойових дій та відновлення його бойового статусу.

Образ батька став в родині прикладом справжнього патріота, що навіть не маючи належного оснащення свідомо пішов боронити Херсон.

Із третього інтерв'ю зі слів дружини, Любові Григорівни², дізнаємось про Данілова Дениса Павловича. Його життєвий шлях – приклад особистої трансформації від людини зі складним дитинством до свідомого громадянина України та захисника Батьківщини. Він відкрито виступив проти агресії росії, вважаючи своїм обов'язком захищати Україну від окупантів.

Денис Павлович мав військовий досвід участі в АТО (2017–2019), де служив на передових позиціях у Пісках. Після повернення до мирного життя він активно працював, займався бджільництвом, проте залишався готовим до захисту країни. Його добровільний вступ до лав ТрО Херсона у лютому 2022 р., попри отриману в АТО травму і звільнення з військової служби, свідчить про глибоке почуття відповідальності за свою громаду.

¹ Гончар Вікторія Миколаївна, 1992 року народження, с. Надєждівка, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

² Данілова Любов Григорівна, 1970 року народження, с. Нове, Вознесенський район, Миколаївська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

Його мотивація була глибоко моральною: він не зміг залишити рідних та співгромадян у біді. Денис Павлович категорично заперечував можливість залишатися осторонь війни, яку він сприймав як особисту загрозу для свого дому.

Із розповіді дружини вимальовується образ доброзичливої, відкритої до людей, відповідальної людини, яка завжди була готова допомагати ближнім. Він вирізнявся сміливістю, прямолінійністю та принциповістю у відстоюванні власної позиції. Водночас його стосунки з родиною, особливо з дружиною та онуком, були сповнені теплоти й турботи. Навіть у дні війни він турбувався про господарство, просив подбати про бджіл та підтримував зв'язок з родиною.

Його загибель під час оборони Херсону у перші дні війни у боях в Бузковому парку стала для родини важкою особистою трагедією. Як і у випадку з іншими захисниками Херсона, обставини його загибелі залишаються до кінця не з'ясованими, що створює для родини морально важливу потребу в історичній справедливості та визнанні його подвигу.

Денис Данілов є репрезентативною постаттю для херсонської громади: типовий мешканець півдня України, який став на захист української державності.

Вдовиченко Володимир Васильович постає в наступному інтерв'ю з дочкою Дариною¹ як людина глибоко вкорінена у свою малу батьківщину, що формувала свою ідентичність через любов до рідної землі, працю та громадянську відповідальність. Його життєвий шлях – приклад долі звичайного сільського українця, для якого Херсонщина була не просто місцем проживання, а частиною його особистого світу.

Володимир Васильович народився у селі Надеждівка Білозерського району Херсонської області. Після навчання у місцевій школі він проходив службу у пожежній частині, а згодом нетривалий час був моряком. Однак любов до рідної землі переважила і він повернувся додому, де присвятив себе сільському господарству. Володимир займався вирощуванням овочів на продаж – це діяльність приносила йому моральне задоволення й підкреслювала його зв'язок з землею.

Як згадує донька, Володимир Васильович був людиною правдивою, прямою у висловлюваннях, не терпів брехні, виховував дітей у дусі чесності й поваги до праці. Особливою сторінкою його життя стала участь у родинному вихованні: він прищепив своєму онукові любов до риболовлі, яка стала для хлопця важливою частиною життя.

Початок повномасштабного вторгнення у 2022 р. став для Володимира Вдовиченка вирішальним моментом. Як патріот своєї країни, він не зміг залишитися осторонь. 26 лютого 2022 р. він добровільно вступив до лав територіальної оборони Херсонщини, остаточно визначивши для себе життєву позицію – захист рідного краю. Його рішення було свідомим і остаточним, після цього він уже не повертався додому і цілком зосередившись на захисті міста.

Попри небезпеку Володимир Васильович намагався заспокоїти родину, повідомляючи телефоном, що займається охороною громадського порядку, ймовірно, з метою не тривожити близьких подробицями реальних бойових дій. Останній зв'язок з ним відбувся наприкінці лютого 2022 р. Його загибель стала великою сімейною трагедією.

Після деокупації Херсонщини родина намагалась добитися офіційного визнання його бойового шляху та статусу учасника бойових дій. Проте, цей процес виявився складним через відсутність повної документації, що характерно для багатьох добровольців перших днів війни.

Отже, образ Володимира Вдовиченка уособлює моральний стрижень херсонської громади – простої людини, яка у вирішальний момент історії стала на захист свого дому не через наказ, а через глибоке почуття обов'язку перед землею, на якій він народився й виріс.

Макарський Олег Михайлович – людина глибокої внутрішньої гідності, відповідальності та патріотизму, яка присвятила своє життя військовій службі та захисту України, про нього розповідає дружина, Вікторія Олександрівна². Народився в сім'ї тракториста й медпрацівниці, змалку мріяв стати льотчиком, але не пройшов відбір через недостатній зріст. Не зламавшись, обрав інший шлях – вступив до Київського військового інституту, який закінчив зі званням старшого лейтенанта.

Його військова кар'єра була багатогранною. Він служив у Миколаєві, у навчальному центрі «Десна», у Чорнобаївці, займаючи як командні, так і організаційні посади – від командира роти до начальника клубу. Олег Михайлович мав глибокі знання у військовій справі, відзначався високою освіченістю, що викликало повагу серед підлеглих і колег. Його авторитет базувався не на посаді чи званні, а на особистих якостях – мудрості, порядності та здатності допомогти словом і ділом.

Після виходу на пенсію він планував оселитись на Чернігівщині, купити будинок, проте життя розпорядилось інакше. Повномасштабна

¹ Данілова Дарина Володимирівна, 1987 року народження, с. Приозерне, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

² Макарська Вікторія Олександрівна, 1979 року народження, м. Херсон. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

війна застала його в Херсоні, де він негайно повернувся до військової служби, не вагаючись пішов захищати місто. Його служба у лавах територіальної оборони в перші дні війни була сповнена ризику. Останній телефонний дзвінок 1 березня 2022 р. був коротким – Олег Михайлович поспішав на завдання. Саме цього дня він загинув у Бузковому парку Херсона, отримавши смертельні поранення, намагаючись врятуватися і прикрити побратимів.

Його загибель стала трагедією для сім'ї, яка втратила не лише чоловіка та батька, але й опору, друга і поради. Дружина, перебуваючи в окупації, на власні очі бачила місце його загибелі, проходила через моральні випробування, пов'язані з окупаційним режимом, обшуками та загрозами.

Після деокупації Херсонщини сім'я Олега Михайловича домоглася офіційного визнання його учасником бойових дій, хоча не всі загиблі в тому бою були визнані належним чином. Для дружини та дітей він став героєм, чия мужність і відданість рідній землі є прикладом для наступних поколінь. Його могила стала місцем пам'яті не лише для родини, а й для громади міста.

Макарський Олег Михайлович – приклад справжнього офіцера, який не зрадив присяги й до останнього подиху залишався захисником свого народу.

Інтерв'ю з Моренець Оксаною Анатоліївною, мамою Ронського Олексія Михайловича¹, розкриває приклад щирого патріота, мужнього воїна та доброї відкритої людини. Олексій народився в селі Широка Балка Херсонської області. З дитинства любив природу, займався господарством, вирощував виноград, садив дерева, доглядав за тваринами. Любов до життя поєднувалась у ньому з глибокою відповідальністю та чесністю. Закінчивши 9 класів, продовжив навчання у Миколаєві, а потім пішов на строкову службу в армію, де зрозумів своє справжнє покликання – захищати Україну. Служив за контрактом, брав участь у бойових діях у зоні АТО під Мар'їнкою, де отримав поранення та контузію. Попри всі труднощі, не полишав службу, уклав другий контракт, бо не міг залишити своїх побратимів. Для нього було неприйнятно сидіти вдома, коли інші боронять країну.

Олексій працював на суднобудівному заводі в Херсоні, але з початком повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 р. негайно вирушив до військкомату. Його не зупинили ні вмовляння матері, ні власна втома. Його життєве кредо було простим: «Мам, якщо ми там не будемо стояти, вони завтра вже у нас будуть».

Служив у лавах територіальної оборони Херсона, виконував бойові завдання, незважаючи на постійні ризики. Останній раз Олексій вийшов на зв'язок 28 лютого 2022 р., обнадіюючи маму словами, що все буде добре. Він загинув у боях за Херсон, його життя обірвалося у Бузковому парку під час оборони міста. Олексій був похований разом з іншими захисниками на кладовищі Геологів. Лише через рік вдалось знайти його особисті речі та дізнатись більше про обставини загибелі.

У мирному житті Олексій був життєрадісним, веселим, добрим і лагідним. Його любили діти, друзі та сусіди. Він захоплювався риболовлю, ремонтував техніку, доглядав за кактусами, не міг образити жодну живу істоту. Піклувався про тварин, неодноразово приносив додому поранених собак і котів. Його життя було наповнене турботою про рідних і близьких, любов'ю до своєї землі та безмежною відповідальністю за її долю.

Його позивний «Роня» або «Рончик-бамбончик» для побратимів став символом дружби, підтримки та гумору навіть у найважчі моменти війни. Олексій Ронський назавжди став героєм, який загинув за свободу рідної землі, і пам'ять про нього має жити у серцях усіх українців.

Непомнящий Олександр Миколайович – приклад справжнього українця-патріота, людини великої відповідальності, честі й сили духу. Його життєвий шлях розкрито в інтерв'ю з дружиною, Вікторією Миколаївною². Олександр народився у селі Чорнобаївка Херсонської області. Все життя був відданий рідній землі й людям. Освіту здобув у Херсонському індустріальному університеті за спеціальністю інженера-машинобудівника. Був людиною всебічно розвинутою, займався спортом, мав спортивний розряд, працював учителем фізкультури та праці в школі, з юних літ формує у дітей любов до праці, спорту та здорового способу життя.

Олександр Миколайович поєднував глибокі знання й організаторські здібності з надзвичайною скромністю й турботою про сім'ю. Одружився в 1995 р., ставши турботливим чоловіком та батьком. Працюючи на різних посадах, останні 15 років був супервайзером у приватній фірмі, що займалась дистрибуцією кондитерських виробів по Херсонській області. Був шанованим серед колег за чесність, дисциплінованість і порядність.

У 2021 р. отримав повістку і добровільно пішов захищати Україну в зоні АТО, де отримав поранення. Після повернення залишався у військовому резерві, проходив збори, підтримував військову готовність.

¹ Моренець Оксана Анатоліївна, 1970 року народження. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

² Непомняща Вікторія Миколаївна, 1977 року народження, с. Чорнобаївка, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

Напередодні повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. Олександр Непомнящий розумів реальність загрози і морально готувався до оборони. Коли почалась війна, він, не вагаючись, вирушив до військкомату, хоча міг залишитись вдома через поранення та сім'ю. Під час оборони Херсона служив у територіальній обороні, де йому довірили зброю та підлеглих. Він не міг залишити побратимів, хоча мав можливість відступити. Його остання розмова із дружиною була 1 березня 2022 р. – він сказав, що їх вишиковують у стрій і кудись везуть. Сам тоді він загинув у Бузковому парку під час бою.

Після загибелі чоловіка дружині довелося самотійно встановлювати обставини його смерті, організовувати перепоховання, боротися за визнання його військовим загиблим. Його тіло було похованим спочатку без труни й належного військового вшанування. Лише через кілька тижнів родині вдалося перепоховати його у рідній Чорнобаївці.

Олександр Миколайович є прикладом чесності, мужності та самопожертви. Він воював не за посадових осіб, а за свою сім'ю, свій дім і свою землю. Його життя було прикладом відповідальності й турботи: він завжди допомагав іншим, дбав про батьків і рідних.

Його посмертно нагородили орденом «За мужність» III ступеня. Для дружини та всіх, хто його знав, він став Героєм з великої літери, людиною, яка свідомо зробила свій вибір і до останнього залишалась вірною присязі й рідній землі.

Про Осіннього Володимира Леонідовича дізнаємося зі слів дружини, Ольги Петрівни¹. Він народився в Білозерці Херсонської області, був людиною з непростю долею, але винятково відповідальною та з глибокою любов'ю до родини й рідного краю.

Після закінчення школи здобув професію зварювальника в технікумі, працював у Херсонській області, згодом шукав кращих можливостей за кордоном. У 2014 р. повернувся додому. В Білозерці розпочав нове життя, зустрів Ольгу Петрівну, яка стала його дружиною і виховувала її сина як рідного. Разом вони створили сім'ю у 2016 р., тоді ж народився їх спільний син.

Володимир був активною людиною. Працював у службі охорони, а потім разом з кумом відкрив власну справу з виготовлення металевих виробів. Незважаючи на труднощі, бізнес поступово почав приносити прибуток. Згодом, щоб забезпечити родину, він поїхав працювати до Києва, де очолював цех з виготовлення металевих меблів.

Володимир Леонідович цікавився історією, політикою, мав чітку громадянську позицію, підтримував європейський курс України. Він прагнув жити у вільній країні та виховувати дітей у мирі та гідності.

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. одразу вирішив повернутися з Києва додому, щоб захищати Херсонщину. Хоча він не мав військового досвіду через проблеми зі здоров'ям, вже в перший день пішов до територіальної оборони. Він твердо заявив, що не буде ховатись у підвалі з дітьми, коли ворог на рідній землі. Йому і побратимам не видали військової форми і вони залишились у цивільному одязі з пов'язками «ТрО». Володимир неоднаразово виходив на зв'язок з дружиною, заспокоюючи її словами: «Все нормально».

1 березня 2022 р. Володимир Осінній загинув у Бузковому парку під час нерівного бою з переважачими силами противника. Його доля певний час була невідома, дружина самотійно вела пошуки, звертаючись до знайомих, лікарень, моргів. Лише через деякий час підтвердилась його загибель. Володимир залишився в пам'яті родини та громади справжнім героєм, людиною, яка пішла добровільно захищати свій дім.

Осінній Володимир Леонідович – це приклад громадянської мужності, родинної відданості та патріотизму. Його життєвий шлях свідчить про силу духу звичайної людини, яка у вирішальний момент стала на захист своєї землі.

Історія Сливкіна Миколи Михайловича розкривається в інтерв'ю з дружиною, Наталею Валеріївною². Він народився 1978 р. у селі Петранка Рожнятівського району Івано-Франківської області. З юності він виявляв інтерес до техніки, зокрема до автомобілів, їх ремонту та догляду. Саме завдяки цьому хобі він вирізнявся старанністю й відповідальністю у повсякденному житті.

Микола виріс щирою, відкритою та життєрадісною людиною. Після строкової служби в армії він повернувся до цивільного життя, де знайшов покликання у сімейному житті та праці. У 2015 р. Микола Михайлович добровільно вирушив на Схід України, щоб захищати Батьківщину в зоні АТО, де прослужив рік. Військовий досвід зробив його ще відповідальнішим та стійкішим.

До початку повномасштабного вторгнення Микола проживав з родиною у Білозерці Херсонської області. Він був турботливим чоловіком і батьком, підтримував сім'ю, виховував дітей. Микола усвідомлював загрозу майбутньої війни та ще напередодні вторгнення говорив про її

¹ Осіння Ольга Петрівна, 1990 року народження, с. Білозерка, Херсонська область. Інтерв'ю проводив О. Черемісін. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

² Сливкіна Наталя Валеріївна, 1980 року народження, смт Каланчак, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

можливість. 24 лютого 2022 р., дізнавшись про напад, він одразу поїхав у військкомат. Після нетривалого перебування вдома він остаточно вирушив захищати Херсон. Остання розмова з дружиною відбулась у понеділок, коли він сказав їй прості, але дуже важливі слова: «Я вас дуже люблю».

Микола Сливкін загинув, захищаючи місто, 1 березня 2022 р. Сім'я дізналась про його загибель по фотографіям полеглих, викладених у соцмережах. Після смерті чоловіка Наталя Валеріївна залишила окуповану територію разом з дитиною, рятуючись від постійних обстрілів та загрози життю. Їй довелося пережити складні моральні випробування, включно з обшуками вдома та зрадою сусідів, які повідомили окупантів про її родину.

Микола Михайлович залишив по собі пам'ять людини честі, обов'язку та любові до родини й Батьківщини. Його жертвність і патріотизм стали прикладом мужності для тих, хто залишився.

Долю Грозинського Віталія Володимировича розкриває його донька, Фролова Ольга Віталіївна¹. Віталій Володимирович походив з міста Генічеськ Херсонської області, з дитинства був людиною багатогранних інтересів і прагнення до знань. Його захоплення спортом і радіотехнікою стали основою його характеру: наполегливість, допитливість і цілеспрямованість. Уже в шкільні роки він досяг рівня кандидата в майстри спорту з акробатики та самостійно опановував складні технічні науки, що стали його життєвим покликанням.

У 1984 р. Віталій закінчив Кам'янець-Подільський інститут за спеціальністю «Фізичне виховання». Працював учителем фізкультури в Широкій Балці, а згодом – керівником радіоспортивного гуртка у Білозерській станції юних техніків. Вихованці пам'ятають його як талановитого педагога, який умів надихати дітей, викликати їхній інтерес до складних речей та залишив по собі добру пам'ять.

Віталій Володимирович був людиною активною, з широким колом друзів і знайомих. Його завжди відзначали доброта, гострий розум, почуття гумору та готовність допомогти кожному, хто звертався до нього. У 2015 р. Віталій приєднався до Білозерської територіальної оборони, проходив навчання, де отримав поранення, втративши частково слух.

24 лютого 2022 р. він пішов у військкомат, з перших днів війни перебував у складі оборонців Херсона. Його перший і останній бій відбувся 1 березня 2022 р., в Бузковому парку, де він загинув, мужньо обороняючи місто.

Донька Ольга пам'ятає його як людину, яка завжди була опорою для сім'ї, мудрим наставником, прикладом стійкості та честі. Після його загибелі родина зіткнулась з труднощами у визнанні його військової служби та отриманні належних державних гарантій, але не припинила боротьбу за справедливість.

Віталій Грозинський залишив по собі не тільки професійну спадщину та любов рідних, а й приклад справжнього громадянина, патріота, для якого захист рідної землі був справою честі.

Інтерв'ю з Хандусенко Надією Іванівною² розкриває історію життя її чоловіка. Хандусенко Сергій Сергійович народився 1983 р. у м. Херсон. Дитинство та юність його пройшли у селі Станіслав. З ранніх років Сергій був працювитою, відповідальною та добросеречною людиною. Його юнацькі роки пройшли серед природи та праці: він закінчив школу, став трактористом й любив працювати на землі, відпочиваючи душевно за кермом трактора. Захоплювався садівництвом, створивши вдома справжній сад із різноманітних дерев.

Сергій мав військовий досвід. Після строкової служби в десантних військах у Миколаєві він понад 16 років служив у військовій частині 3056 Нацгвардії України, де досяг звання прапорщика. Був учасником бойових дій на сході України з 2014 по 2019 рр. Після завершення контракту у 2019 р. за наполяганням родини на деякий час залишив військову службу, але відчував потребу повернутись до військового життя, де вбачав свою місію.

Перед повномасштабним вторгненням Сергій Сергійович добровільно приєднався до тероборони Білозерки, де активно займався облаштуванням штабу у Велетнях, проявляючи ініціативу та відповідальність. Його захоплення технікою, організаторські здібності та бойовий досвід допомагали зміцнювати оборону громади. 24 лютого 2022 р., почувши перші вибухи, він без вагань зібрався і вирушив виконувати свій обов'язок. Під час перших днів оборони Херсона перебував у теробороні, організовував перевезення побратимів та отримання зброї. 1 березня 2022 р. Сергій загинув під час бою у Херсоні в районі Бузкового парку. Його останні слова дружині були сповнені турботи та надії: він запевняв її, що все буде добре.

Хандусенко Сергій залишив пам'ять як мужній воїн, відданий батько та чоловік, який до останнього подиху захищав свою землю. Його шлях – приклад глибокого патріотизму та самопожертви. Попри труднощі з визнанням його загибелі офіційною стороною, його родина наполегливо боролася за справедливість і зрештою домоглась підтвердження його бойового статусу.

¹ Фролова Ольга Віталіївна, 1986 року народження, с. Широка Балка, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

² Хандусенко Надія Іванівна, 1987 року народження, м. Гола Пристань, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

4. Збереження пам'яті про загиблих тероборонівців як чинник локальної ідентичності

Виходячи з проведеного аналізу інтерв'ю родичів загиблих тероборонівців Херсонщини та особливостей їхніх біографій, можна окреслити кілька ключових рамок пам'яті, які формують локальну ідентичність.

У ході повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України у лютому–березні 2022 р. мешканці Херсонщини стали прикладом самоорганізації та героїзму в умовах повної відсутності підготовки до війни. Зібрані інтерв'ю родин загиблих учасників Херсонської територіальної оборони дозволяють окреслити цілісний узагальнений портрет захисника Херсонщини, показати як спільні риси, так і унікальні особливості їхніх особистостей та життєвих шляхів.

По-перше, всі вони добровільно вступили до лав територіальної оборони або відгукнулися на мобілізаційний заклик у перші дні вторгнення. Мотивація була глибоко особистісною: захист рідного дому, сім'ї, власної громади, а не політична чи кар'єрна. У кожного з них домінувало усвідомлене почуття обов'язку перед родиною та землею, на якій вони жили.

По-друге, серед них не було кадрових військових у традиційному розумінні, хоча багато мали військовий досвід, мали досвід учасників АТО, частина була цивільними спеціалістами, які працювали зварювальниками, вчителями, інженерами, майстрами. Всі вони до вторгнення займались господарством, виховували дітей, будували плани на майбутнє.

По-третє, об'єднувало їх недостатнє забезпечення та підготовка. Зі спогадів рідних видно, що бійці вирушали на фронт у цивільному одязі, часто без належної амуніції, аптечок, теплої одягу. Їм довелося стикнутися з реальністю, де держава не встигла належним чином організувати оборону, а місцева влада не змогла забезпечити оборонців елементарними засобами захисту.

Усі загиблі були учасниками оборони Херсона. Їхня загибель у боях 1 березня 2022 р. переважно в районі Бузкового парку стала трагічним символом перших спроб самоорганізованого опору регулярній армії російській федерації.

Їхній спільний шлях обривається внаслідок катастрофічної відсутності чіткої оборонної стратегії та організації. У всіх випадках рідні стикались з труднощами в офіційному визнанні загибелі своїх близьких як військових, через втрату або знищення документів, затягуванням з видачею свідоцтв та військових довідок. У результаті сім'ї загиблих були змушені самотійно відстоювати права своїх близьких і боротися за справедливе визнання їх як загиблих захисників України.

Попри різні регіони народження, всі учасники Херсонської тероборони об'єдналися в боротьбі за захист спільного міста – Херсону. Захист Херсонщини став справою не лише тих, хто народився на цій землі, але й тих, хто оселився тут, став частиною цієї громади. Це свідчить про інтеграцію вихідців з різних регіонів у локальні громади Півдня України, їхню готовність боронити нову «малу батьківщину». Усі ці люди, незалежно від місця народження, ототожнювали себе з Херсонщиною. «Це моя земля» – ідея, що стала основним мотиватором спротиву.

Участь родин загиблих бійців Херсонської тероборони за визнання їхніх рідних борцями за незалежність України є важливою складовою формування культури пам'яті в умовах війни. Аналіз інтерв'ю показує, що ці родини, опинившись у складних життєвих обставинах, не залишились осторонь, а стали активними учасниками суспільної боротьби за справедливість.

По-перше, родини зіштовхнулись з серйозними проблемами на рівні державних інституцій. Знищення і приховування військових документів, відсутність чітких механізмів фіксації мобілізації та загибелі у перші дні вторгнення, байдужість або формальне ставлення військових комісаріатів і правоохоронних органів створили правовий вакуум, у якому загиблі не визнавались належним чином військовослужбовцями. Це призвело до того, що родини змушені були самотійно доводити участь своїх рідних у бойових діях.

По-друге, ці родини продемонстрували громадянську відповідальність та особисту стійкість. В умовах окупації вони шукали тіла загиблих, організовували перепоховання, самотужки збирали докази участі в боях, звертались до судів, державних органів, військових частин. Вони активно шукали підтримку у волонтерів, адвокатів, журналістів, депутатів, використовували всі доступні правові та громадські інструменти.

По-третє, боротьба родин мала колективний характер. Вони об'єднувались у спільноти, писали колективні звернення до органів влади, підтримували одна одну психологічно, ділились інформацією про юридичні можливості та успіхи. Така солідарність стала проявом горизонтальної громадянської самоорганізації у складний для країни період.

По-четверте, мотивація родин полягала не лише у прагненні отримати матеріальні компенсації, а насамперед, у бажанні добитися морального визнання подвигу своїх рідних. Для них було принципово важливо, щоб їхні чоловіки, батьки, сини були визнані державою як захисники Батьківщини, а не випадкові жертви війни. Вони відстоювали гідність та честь своїх рідних.

По-п'яте, ситуація показала структурну нерівність у системі визнання героїзму. Жінки – матері, дружини загиблих – взяли на себе основний тягар

цієї боротьби. Саме вони несли відповідальність за юридичне оформлення смерті, пошук документів, звернення до судів, організацію поховання. В умовах війни та соціальної нестабільності це додатково підсилює гендерну нерівність, адже на жінок покладалась моральна, емоційна, юридична відповідальність за визнання подвигу їхніх близьких.

Отже, родини загиблих тероборонівців Херсонщини стали активними суб'єктами громадянської боротьби за правду, справедливість і пам'ять. Їхні дії є продовженням захисту України вже не у військовій, а в правовій, соціальній та моральній площині. Цей феномен свідчить про формування нового типу громадянської культури – відповідальної, активної, орієнтованої на захист прав людини та пам'яті Героїв.

Родини загиблих стали головними носіями пам'яті, борцями за юридичне визнання їхніх втрат, за присвоєння їм статусу учасників бойових дій та Героїв. Ця боротьба сама по собі стала елементом локальної пам'яті та ідентичності, оскільки родини діють не лише заради особистої справедливості, а й для збереження гідності громади.

Спогади про загиблих формуються не тільки в родині, а й у локальних спільнотах як один із консолідуючих чинників локальної ідентичності, заснованої на досвіді спротиву, втрати, гідності та боротьби за право бути частиною українського простору свободи.

Справедливість є ключовою категорією у формуванні пам'яті про загиблих захисників Херсонщини, учасників територіальної оборони, які загинули в перші дні повномасштабного вторгнення. Через індивідуальні історії родин ця рамка справедливості постає не тільки як моральна категорія, але й як соціально-політичний інструмент конструювання локальної ідентичності.

Перш за все, у спогадах родин підкреслюється моральна справедливість дій загиблих. Йдеться про добровільний вибір захищати свій дім, громаду та державу без належної підготовки, екіпірування чи підтримки, що стало вищою формою громадянської та людської відповідальності. Цей моральний вимір стає основою локальної гордості, яка формує уявлення про «своїх» людей як носіїв правди і честі.

Другий вимір справедливості полягає у боротьбі родин за офіційне визнання загиблих військовослужбовцями ЗСУ. Через численні юридичні труднощі, втрату військових документів під час бойових дій, байдужість частини державного апарату, родини змушені були самостійно збирати докази участі їхніх близьких у бойових діях, добиватись статусів учасників бойових дій та належних соціальних гарантій. Ця боротьба стала не тільки особистою справою родин, але й важливим актом відстоювання гідності всього місцевого співтовариства.

Третім виміром справедливості є прагнення відновити історичну правду про події в Херсоні навесні 2022 р. Родини намагаються донести правдиву інформацію про перші бої територіальної оборони. Боротьба за правду стає актом опору не лише окупантам, але й будь-яким спробам переписати чи стерти пам'ять про місцевий спротив.

У локальному вимірі ця боротьба за справедливість стала основою нової колективної ідентичності. Вона формує активну громадянську позицію громади, яка не чекає рішень «зверху», а самостійно творить своє майбутнє і право на пам'ять. Рамка справедливості має матеріалізуватися у створенні меморіалів, у проведенні пам'ятних заходів, у збереженні історій загиблих у шкільних програмах та місцевих виданнях. У цьому контексті справедливість стає не лише минулим досвідом, а й постійною практикою локальної громади – боротьбою за належне місце загиблих у колективній пам'яті та національній історії.

5. Висновки

Аналіз біографій, свідчень родин та історій загибелі херсонських тероборонівців дозволяє зробити кілька узагальнених висновків щодо їхньої ролі в локальній спільноті та значення пам'яті про них для формування локальної ідентичності. Попри те, що більшість із них не були кадровими військовими, вони свідомо взяли на себе відповідальність захисту своїх домівок. Більшість із них мали досвід бойових дій на сході України у 2014–2021 рр., інші проходили військові навчання у складі тероборони напередодні повномасштабного вторгнення. Їхні рішення долучитись до оборони мали яскраво виражений локальний мотив, це було прагнення захистити саме свій дім, свою громаду, своїх близьких. Вони не чекали централізованих наказів, а діяли, виходячи з власного морального обов'язку.

Особливу роль у збереженні пам'яті про загиблих відіграють їхні родини. Жінки, матері та діти тероборонівців стали не тільки хранителями пам'яті, але й активними учасниками боротьби за справедливість – за державне визнання загиблих захисників, за оформлення юридичних статусів, за соціальні гарантії. Завдяки своїй діяльності вони перетворили особистий біль у суспільно-значущий чинник, що стимулює локальні громади до самоорганізації, вшанування пам'яті загиблих, підтримки один одного.

Формування локальної пам'яті про загиблих має відбуватись у кількох важливих напрямках. Рамка справедливості є ключовою, вона об'єднує боротьбу за правду про обставини загибелі, за належне державне визнання і за моральне відновлення справедливості щодо героїв. Рамка героїзму й жертви формує уявлення про загиблих як про

свідомих захисників, які обрали шлях спротиву, не будучи змушеними. Рамка родинної любові персоналізує цю пам'ять, наповнює її живими образами та емоціями. Рамка громадянської відповідальності підкреслює активну позицію загиблих як приклад для наслідування у спільноті.

Пам'ять про цих людей має формувати нову основу локальної ідентичності, яка об'єднує мешканців Херсонщини навколо спільних цінностей свободи, гідності та відповідальності. Саме ця пам'ять стає моральним ресурсом для подолання травм окупації втрат і воєнних руйнувань. Вона не

тільки має згуртовувати громаду сьогодні, а й формує її майбутнє через виховання нових поколінь у дусі громадянської зрілості та патріотизму.

Таким чином, історії загиблих тероборонівців Херсонщини та боротьба їхніх родин за справедливість є не просто епізодами локальної історії, а й важливими елементами загальнонаціональної пам'яті про спротив і ціну незалежності України. Вони демонструють, що локальна ідентичність у сучасних умовах народжується на перетині особистого та суспільного, болю та гордості, втрати й солідарності.

Література:

1. Водотика С.Г. Свідчення військових як джерело вивчення оборони Херсона 24 лютого-01 березня 2022 р. *Південний архів (історичні науки)*. Вип. 46. 2024. С. 14–22. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-2>
2. Homanyuk, M. Unter Besatzung. Eine Chronik aus Cherson. *Osteuropa* 1–2. 2023. S. 69–96 <https://zeitschrift-osteuropa.de/hefte/2023/1-2/under-occupation/>
3. Кузовова Н.М. Цивільний спротив у Херсоні та області під час російської окупації в березні – на початку квітня 2022 р. *Південний архів (історичні науки)*. Вип. 46. 2024. С. 23–36. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-3>
4. Хронологія мужності 2016–2022. Книга 3. Київ: Креативна агенція «Артіль», 2025. 110 с.
5. Черемісін О.В. *Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 р.* Суми: Університетська книга, 2023. 589 с.
6. Черемісін О.В. Реконструкція початку повномасштабного вторгнення росії в Україну крізь призму усної історії на прикладі м. Херсон. *Південний архів (історичні науки)*. Вип. 46. 2024. С. 45–51. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-5>
7. Черемісін О.В. Трансформації міського життя під час окупації Херсона у 2022 р. крізь призму усної історії. *Zaporizhzhia Historical Review*, 7(59). 2023. С. 156–167.

References:

1. Vodotyka S.H. (2024). Svidchennia viiskovykh yak dzherelo vyvchennia oborony Khersona 24 liutoho-01 bereznia 2022 r. [Military testimonies as a source for studying the defense of Kherson on February 24-March 1, 2022] *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*. Vyp. 46/ S. 14–22. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-2> [in Ukrainian]
2. Homanyuk, Mykola. (2023). Unter Besatzung. Eine Chronik aus Cherson. *Osteuropa* 1–2. S. 69–96 <https://zeitschrift-osteuropa.de/hefte/2023/1-2/under-occupation/> [in English]
3. Kuzovova N.M. (2024). Tsyvilnyi sprotyv u Khersoni ta oblasti pid chas rosiiskoi okupatsii v berezni – na pochatku kvitnia 2022 r. [Civilian resistance in Kherson and the region during the Russian occupation in March – early April 2022] *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*. Vyp. 46. S. 23–36. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-3> [in Ukrainian]
4. *Khronolohiia muzhnosti 2016–2022*. (2025). [Chronology of courage 2016–2022] Knyha 3. Kyiv: Kreatyvna ahentsiia «Artil». 110 s. [in Ukrainian]
5. Cheremisin O.V. (2023) *Litopys tsyvilnoho sprotyvu Khersona u vymirakh povnomasshtabnoi ahresii rosii proty Ukrainy u 2022 r.* [A chronicle of Kherson's civil resistance in the context of Russia's full-scale aggression against Ukraine in 2022] Sumy: Universytetska knyha, 2023. 589 s. [in Ukrainian]
6. Cheremisin O.V. (2024). Rekonstruktsiia pochatku povnomasshtabnoho vtorhnennia rosii v Ukrainu kriz pryзму usnoi istorii na prykladi m. Kherson. [Reconstructing the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine through the prism of oral history on the example of Kherson] *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*. Vyp. 46. S. 45–51. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-5> [in Ukrainian].
7. Cheremisin O.V. (2023). Transformatsii miskoho zhyttia pid chas okupatsii Khersona u 2022 r. kriz pryзму usnoi istorii. [Transformations of urban life during the occupation of Kherson in 2022 through the prism of oral history]. *Zaporizhzhia Historical Review*, 7(59). S. 156–167. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.07.2025
Рекомендована до друку 15.08.2025
Опублікована 12.09.2025